

Kriisin merkkejä Euroopan taivaalla: taustaa vuoden 1918 tapahtumille

1800-luvun jälkipuoliskolla Euroopassa näkyi merkkejä asioiden kriisiytymisestä. Teollistuminen kehittyi, mutta yhteiskuntajärjestykset olivat vielä vanhanmallisia. Saksan yhdistyminen 1870-luvulla muutti Euroopan sotilaallista voimatasapainoa, mikä loi jännitteitä koko Euroopan alueella ja näkyi lisääntyneenä sotilaallisena varustautumisena. Kansallisvaltioaate eli nationalismi voimistui. Venäjän keisarikunta pyrki sitomaan valtakuntaan kuuluvat kansakunnat, myös Suomen, entistä tiiviimmin itseensä. Yhtenäistämispolitiikka kavensi autonomisen Suomen suuriruhtinaskunnan mahdollisuutta päättää omista asioistaan. Venäläistämistoimien aika tunnetaan Suomessa nimellä sortokaudet (I sortokausi 1899–1905 ja II sortokausi 1908–1917).

Vielä 1900-luvun alussa Suomen väestöstä 80–90 prosenttia asui maaseudulla. Maanomistus oli keskittynyttä, erityisesti eteläisessä Suomessa, ja vanhan sääty-yhteiskunnan mukainen luokkajako oli voimissaan. Maaseudun väestö jakaantui pieneen omistavaan luokkaan sekä suureen määrään torppareita eli vuokraviljelijöitä ja työväestöä. Vuonna 1905 puhkesi Suomessa ns. suurlakko. Suurlakko oli sekä suomalaisten kansannousu Venäjän keisarikuntaa vastaan, että osa suomalaisten kesken käytyä sisäpoliittista valtataistelua. Suurlakon myötä alkoi näkyä suomalaisten keskinäinen vastakkainasettelu, joka johti myöhemmin ylioppilaskaartien ja työväenkaartien syntyyn.

Suurlakon jälkeen ja seurauksena venäläistämiskausi päättyi ja yhteiskuntajärjestys kehittyi parlamentaarisen suuntaan. Muutokset olivat kauaskantoisia: säädettiin yleinen ja yhtäläinen äänioikeus ja perustettiin kansanedustuslaitos eli eduskunta. Jo aiemmin suomalaiset olivat tsaarien myötävaikutuksella luo-
neet oman koulujärjestelmän, posti- ja rahajärjestelmän sekä myös oman armeijan. Korkein poliittinen valta pysyi kuitenkin koko ajan Venäjän keisarilla ja keskushallinnolla.

*Suomalaisen Edvard Iston (1865–1905) öljymaalauk-
sen Hyökkäys vuodelta 1899 on yksi tunnetuimpia suomalaisia maalauksia. Se valmistui samana vuonna kuin ensimmäinen sortokausi alkoi.*

Venäjä jatkoi valtakuntansa voimallista yhtenäistämistä. Vuonna 1908 alkoi Suomessa ns. toinen sortokausi. Kansallisvaltiopyrkimykset aiheuttivat Euroopassa pitkän, poliittisen häiriötilan, joka heijastui epäluottamuksena kehittymätöntä parlamentarismia kohtaan. Oikeisto ja vasemmisto jakaantuivat toisaalta parlamentarismia ja toisaalta väkivaltaista vallankumousta kannattaviin ryhmiin. Suomessa syntyi jako niin kutsuttuihin valkoisiin ja punaisiin. Kummallakin osapuolella oli omat tavoitteensa, ja kilpailu valta-asemasta alkoi.

*Suurlakkokokous Tampereella marraskuussa 1905.
Kuva: Vapriikin kuva-arkisto*

Kysymys: Miksi Edvard Ison 'Hyökkäys' on yksi tunnetuimpia suomalaisia maalauksia? Mitä sortokausiin liittyvää symboliikkaa maalauksesta löytyy?

Vuoden 1918 sodan kautta itsenäiseen Suomeen

Euroopassa riehuvaa ensimmäinen maailmansota, Venäjän vallankumoukset, lisääntyvä työttömyys, pula elintarvikkeista ja toistuvat lakot tekivät vuoden 1917 Suomesta rauhattoman. Työväenyhdistykset perustivat punakaarteja hillitsemään sekasortoisen maan levottomuuksia. Samanaikaisesti perustettiin järjestyskaarteja, sittemmin suojeluskuntia. Syntyi kaksi osapuolta – punaiset ja valkoiset.

Joulukuun 6. päivänä 1917 Suomi julistautui itsenäiseksi. Maassa oli vielä tammikuussa 1918 runsaasti venäläistä sotaväkeä ja linnoitustyöväkeä. Näiden läsnäolo aiheutti epävarmuutta ja rauhattomuuksia. Itsenäisyysseenaatti määräsi kenraali C. G. E. Mannerheimin hallituksen joukkojen ylipäälliköksi ja antoi tälle tehtäväksi venäläisen sotaväen häätämisen pois maasta. Suojeluskunnat määrättiin hallituksen joukoiksi. Tämä ns. valkoinen armeija aloitti venäläisen sotaväen riisumisen aseista tammikuussa 1918. Alko tapahtuma, josta voidaan käyttää nimeä vapaussota, sillä sodan myötä Suomi irrottautui lopullisesti Venäjästä.

Samaan aikaan punaiset julistivat kapinan. Järjestyksen pitäjiksi muodostetuista punakaarteista tuli vallankumouksen tekijöitä. Valkoisten ja punaisten yhteenotot ja sittemmin rajut taistelut tekivät vapaussotana alkaneesta sodasta myös sisällissodan. Yksi rajuimmista taisteluista käytiin Tampereella maalisi–huhtikuun 1918 vaihteessa.

Sota päättyi toukokuun alkupäivinä. Valkoisen armeijan voitonparaati pidettiin Helsingissä 16. toukokuuta 1918. Suomen itsenäisyys oli varmistettu, mutta sen lunnaat olivat raskaat. Sodassa kaatui noin 3 400 valkoista ja noin 5 200 punaista soturia. Murhien ja teloitusten uhreina kuoli noin 1 400 valkoista ja noin 7 400 punaista. Lisäksi vankileireillä kuoli lähinnä kulkutauteihin noin 11 500 punaisten puolella toiminutta suomalaista. Sodan aineelliset tuhot vaikeuttivat pula-ajasta kärsivien suomalaisten elämää.

Rauhansopimus itsenäisen Suomen ja Neuvosto-Venäjän välillä allekirjoitettiin vasta 14. lokakuuta 1920 Tartossa.

Vuoden 1918 valkoisten vainajien muistomerkki, ns. vapaussoturien muistomerkki, paljastettiin Kalevankankaan hautausmaalla 1921. Muistomerkin suunnitteli kuvanveistäjä Evert Porila. Kuva: Markku Kekkonen, Tampereen taidemuseo 2006

*Vuoden 1918 sodassa kaatuneiden punais-
tuen muistomerkkin pystytettiin Kalevan-
kankaan hautausmaalle 1941. Sysäyksenä
toimi Mannerheimin antama käsky kaa-
tuneiden muistopäivän viettämisestä. Sen
mukaan juhlapäivä oli omistettava vuonna
1918 rintaman kummallakin puolella hen-
kensä antaneille. Tampereen työväenjär-
jestöt tilasivat muistomerkkin kuvanveistäjä
Jussi Hietaselta. Kuva: Markku Kekkonen,
Tampereen taidemuseo 2006*

Tampereen suojeluskunnan jäsen, kuvattu vuonna 1918 August Schuffertin valokuvaamossa. Kuva: Martta Terävä, Vapriikin kuva-arkisto

*20-vuotias punakaartilainen, sekatyömie Messukylästä. Kaartilainen kaatui Tam-
pereella keväällä 1918 vain hieman kuvan
ottamisen jälkeen. Kuva: Hannu Rantakal-
lio, Vapriikin kuva-arkisto*

*Suojeluskuntalaisia Hämeenkadulla Tampereella taisteluiden tauottua vuonna 1918.
Kuva: Vapriikin kuva-arkisto*

*Siniristilippu vahvistettiin itsenäisen Suomen kansallistunnukseksi touku-
kuussa 1918. Kuva: Seppo Leskinen*

Kysymys: Mitä eri nimityksiä vuoden 1918 tapahtumista voidaan käyttää? Miksi nimityksiä on monia?

Suojeluskunnat kansan puolustusvalmiuden kehittäjinä

Ensimmäinen asetus suojeluskunnista oli annettu elokuun alussa 1918. Suojeluskunnista oli muodostumassa suuri ja voimakas järjestö: Suojeluskuntalaisia oli vuoden 1919 lopulla jo 93 300 miestä. Rauhansopimuksen solmimisen jälkeen vuonna 1920 asetettiin komitea laatimaan säännöt suojeluskunnille.

Suojeluskunnilla oli tarjota jäsenistölleen monipuolinen koulutus- ja harjoitusohjelma. Ampumaharjoitusten ohella suojeluskunnat kehittivät urheilua, joka tuolloin olikin suuri osa suomalaista kilpailutoimintaa. Suomalaiset huippu-urheilijat – vaikka kuuluivatkin perustettuihin urheiluseuroihin – olivat suojeluskuntalaisia. Pesäpallo ja suunnistus ovat saaneet alkunsa suojeluskuntien kehittäminä urheilulajeina.

Samalla järjestö kehitti omaa organisaatiotaan. Suojeluskunnat loivat mm. suoritusmerkki- ja palkitsemisjärjestelmät, jotka kannustivat jäseniä omakohtaiseen ampumaharjoitteluun ja liikuntaan. Suojeluskuntien yliesikunnan alaisuudessa toimivat aktiivisesti piiri- ja paikallisosastot. Toimintaa johtivat jokaisessa piirissä olleet suojeluskuntaohjaajat, jotka myös kirjasioivat ja tilastoivat yksityisten suojeluskuntalaisten suorittamat merkkivaatimukset. Toiminta oli varsin monipuolista: yksilöurheilusta monilajiseen joukkueurheiluun. Kaksikymmentäluvulla aloitettiin myös jokakesäinen leiritoiminta. Leireillä voitiin intensiivisesti harjoitella niitä taitoja, joita oli teoriassa opiskeltu talven aikana.

Suojeluskuntalaisille kehittyi vankka osaamisen taso taidoissa, joista oli myöhemmin hyötyä maanpuolustuksen tehtävissä. Suojeluskuntien luoma organisaatiomalli myös mahdollisti tuon osaamisen käyttöönoton. Pohjois-Häme oli vahvan piiripäällikkönsä, everstiluutnantti Aaro Pajarin ansiosta suojeluskuntien eturivin piirejä. Tarmokkaan ja vaativan piiripäällikön ansiosta koulutustaso oli korkea. Niinpä Pohjois-Hämeen suojeluskuntalaiset olivatkin ehkä valmiimpia talvi- ja jatkosodan (1939–1944) koettelemuksia varten kuin suojeluskuntalaiset muualla Suomessa.

Pohjois-Hämeen suojeluskuntapiirin mestaruuskilpailut Pyynikin urheilukentällä Tampereella vuonna 1928. Pohjois-Hämeen suojeluskunta oli urheiluvoimissa maan kärkeä. Kuva: Arvo Tamminen, Aamulehden kokoelma/Vapriikin kuva-arkisto

Suojeluskuntapiirin 'manööverit' eli ampumaharjoitukset Lempäälässä vuonna 1924. Kuva: Tampereen Suojeluskunta- ja Lottamuseon arkisto

Myös hevosten hoito kuului suojeluskuntalaisille opettaviin asioihin. Kuva suojeluskunnan lääkintäleiriltä 1938. Kuva: Tampereen Suojeluskunta- ja Lottamuseon arkisto

Lääkintäleirillä kesällä 1938 harjoiteltiin haavoittuneiden hoitoa. Kuva: Tampereen Suojeluskunta- ja Lottamuseon arkisto

Pohjois-Hämeen suojeluskuntapiiripäällikkö, everstiluutnantti Aaro Pajari puhuu suojeluskuntalaisille leiripäivillä 1938 Kangasalan Sarsassa. Kuva: Tampereen Suojeluskunta- ja Lottamuseon arkisto

Kysymys: Pohdi, mitä hyötyä suojeluskunnissa 1910–1930-luvuilla opituilla taidoilla oli talvi- ja jatkosodan aikana?

Vapaaehtoiset naiset maanpuolustustyössä

Naisille suunnatun maanpuolustusjärjestön, Lotta Svärdin toiminta käynnistyi syksyllä 1921. Järjestön tuli sääntöjen mukaan toimia "kansan puolustustahdon ja siveellisen kunnon kohottamiseksi ja avustaa suojeluskuntajärjestöjä". Järjestöön kuuluvaa henkilöä kutsuttiin lotaksi ja hän sai koulutuksen tehtäviinsä.

Lotta Svärd -järjestö on ollut yksi maailman suurimmista naisjärjestöistä. Enimmillään siihen kuului 200 000 lottaa ja pikkulottaa; pikkulotat olivat järjestön 7–16 -vuotiaita jäseniä. Lottia innosti isänmaallisuus: uskonto, koti ja isänmaallisuus olivat tärkeitä arvoja. Myös toiminnan yhteisöllisyys houkutti. Lotiksi saattoivat ryhtyä 17–59 -vuotiaat naiset. Aluksi lotiksi valittiin vain oikeistolaisesti ajattelevia naisia, mutta talvisodan jälkeen toiminnasta rajattiin pois politiikka. Lotat eivät käyttäneet asetta.

Lotat antoivat lottalupauksen, joka sitoutti heidän järjestön arvoihin. Toimintaa ohjasivat Lotta Svärdin 'Kultaiset Sanat'. Järjestön vaatimus jäsenistönsä moraalista oli tiukka, samoin käyttäytymis- ja pukeutumissäännöt. Lotilla oli yhtenäinen asu ja he kantoivat järjestönsä ja tehtäviensä tunnusmerkkejä.

Aluksi lotat toimivat huolto- ja koulutustehtävissä. Suojeluskuntien liityttyä Suomen puolustusvoimiin vuonna 1927 tuli lotille mahdollisuus osallistua kriisiajan puolustustehtävien koulutukseen, jota laajennettiin ja kehitettiin koko toiminnan ajan. Talvisodan alettua lottien työt jaettiin sotatoimialueen ja kotirintaman tehtäviin. Huoltotehtäviä sotatoimialueella olivat muonitus-, majoitus- ja lääkintätyö, kaatuneiden huolto, viihdytystoiminta ja hevosten hoito. Kotirintaman tehtävät olivat moninaisia: kanslia-, muonitus- ja varustustyöt, kanttiinien ylläpito, evakoiden ja kaatuneiden huolto, ilmavalvonta sekä viestintä.

Lottien tuki maanpuolustukselle erityisesti sotavuosina 1939–1945 oli korvaamaton. Lotat vapauttivat 100 000 miestä rintamalle. Lotat osallistuivat haavoittuneiden hoitoon ja heidän toimintansa ansiosta rintamalla kaatuneet voitiin saattaa kotiin haudattaviksi, mikä oli maailmanlaajuisesti ajatellen ainutlaatuinen teko. Tehtaissa ja toimistoissa lotat ottivat vastuuta miesten töistä, samoin maaseudulla maatalouden töistä. Perheen äiteinä he vastasivat lasten hoidosta ja kasvatuksesta.

Lottatoiminta vahvisti suomalaisten naisten tasa-arvoisuutta ja itsenäisyyttä. Lottana saadut kokemukset motivoivat naisia siirtymään työhön kodin ulkopuolelle ja antoivat tarvittavaa työkokemusta ja pohjaa hakeutua koulutukseen.

Lotta Svärd -järjestön Kultaisista Sanoista tehtiin erikseen versiot isoille ja pienille lotille. Aatteellisista teksteistä vastasivat järjestön pitkäaikainen puheenjohtaja Fanni Luukkonen sekä keskusjohtokunnan jäsen Hilja Riipinen. Kuva: Tampereen Suojeluskunta- ja Lottamuseon arkisto

Muonituslottien pystyttämä kenttäkeittiö Ruokolahdella jatkosodan aikana 1941. Joukkoruokailun järjestäminen maastossa vaati kekseliäisyyttä ja organisointikykyä. Kuva: Veikko Kanninen, Vapriikin kuva-arkisto

Ilmavalvontalotat Sylvi Marttila ja Helena Rauhalahti työssään Kuhmalahden Jyväskylän ilmavalvontatornissa vuonna 1940. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto

Eräs sota-ajan henkisesti raskaimmista töistä oli lotilla, jotka pesivät, siivitsivät, pukivat ja laitoivat arkkuihin kaatuneet. Työ tehtiin ns. kaatuneiden kokoamiskeskussissa, joista vainajat lähetettiin haudattaviksi kotiseuduilleen. Vuosina 1939–1945 kuljetettiin kotiseuduilleen noin 83 000 sankarivainajaa. Kuvassa lotat laulavat lähtövirren kaatuneille Antreassa 1941. Kuva: Eira Laalahden kokoelma

Lottatoiminta loi jäsenten välille elinikäiset siteet. Erityisesti raskaat sotavuodet yhdistivät: "Näki liian paljon, sitä kantaa mukana vieläkin – On ellettävä nyt, koska tahansa voi kuolla – Ystävyys, rakkaus, joka tykkätulen alla syntyy, ei koskaan häviä." Kuva: Aili Huhtisen kokoelma

Kysymys: Lottien panos maanpuolustukselle erityisesti sotavuosina 1939–1945 oli erittäin merkittävä. Mikä toiminnan mahdollisti?

Suojeluskuntapojista sotilaspojiksi: kaikkien panosta tarvitaan

Suojeluskuntalaisten joukossa oli runsaasti 12–18 -vuotiaita poikia ja nuorukaisia, joista muodostettu "harjoituskomppania" määrättiin syyskuussa 1919 päiväkäskyllä erilliseksi yksiköksi. Yksikköä alettiin kutsua nimellä Oravakomppania.

Vuonna 1928 suojeluskunnista annetun lain asetuksessa määriteltiin, että puolustusministeriö tai yleisesikunta antaa määräykset niistä tehtävistä ja toimenpiteistä, joihin suojeluskuntajärjestön tuli valmistautua. Liikekannallepanoasetus eli suunnitelma sotavoimien saattamisesta sodan vaatimaan tilaan tuli voimaan 1.5.1934.

Asetuksen määräysten mukaisesti suojeluskuntiin jäivät mahdollisen liikennekanalle panon tapahduttua vain ikämiehet, vakinaisesta palveluksesta vapautetut ja suojeluskuntapojat. Suojeluskuntapojia oli vuoden 1938 lopussa 32 000. Suojeluskuntapojatoiminta oli 1930-luvulla painottunut aluksi johtajiston kouluttamiseen tehtäviinsä ja vasta sen jälkeen suojeluskuntapojien kouluttamiseen.

Kun soda nuhka 1930-luvun lopulla lisääntyi, ryhdyttiin Karjalankannasta linnoittamaan vapaaehtoisvoimin. Linnoitustyöt eli puolustusrakennelmien tekeminen jatkuivat 8.10.1939 saakka, jolloin Suomen armeija kutsuttiin "yli-

määräisiin harjoituksiin" (YH). Vaikka suojeluskuntapojat eivät ikärajoitusten vuoksi voineetkaan osallistua linnoitustöihin, olivat he kuitenkin tukemassa toimintaa mm. elintarvikkeita ja työvälineitä keräämällä sekä "kannatusmerkkejä" myymällä. YH:n aikana kohotettiin maan valmiutta sodan varalle keräystoimintaa lisäämällä. Kerääjinä käytettiin suojeluskuntapojia. Oravakomppanian jäsenet antoivat mittavan panoksensa sotaan valmistautuvalle kansakunnalle erilaisiin tukitoimintoihin osallistumalla.

Sotien aikana (1939–1944) suojeluskuntapojat – nimi muutettiin sotilaspojiksi vuonna 1941 – osallistuivat jossain määrin myös aseelliseen toimintaan. He vartioivat siltoja, tärkeitä rakennuksia ja muita kohteita sekä osallistuivat myös desanttien eli venäläisten vakoojien jahtiin. Sotilaspojat toimivat myös sotilaspiirien läheteinä. Varttuessaan sotilaspojat joutuivat ikänsä puolesta rintamapalvelukseen ja moni heistä pyrki rintamapalvelukseen myös vapaaehtoisena.

Harrastuksena alkanut vapaaehtoinen toiminta suojeluskuntapojana antoi monelle nuorukaiselle arvokkaita eväitä tulevaan rintamapalvelukseen. Tärkeää oli myös motivoituneisuus, maanpuolustustahto, johon toiminta suojeluskunnissa oli heidät kasvattanut.

Suojeluskuntien poikaleirillä opeteltiin myös ampumaan. Kuva poikaleiriltä vuodelta 1938. Kuva: Tampereen Suojeluskunta- ja Lottamuseon arkisto

Suojeluskuntien poikaleirin osallistujat ruokatauolilla. Kuva 1930-luvulta. Kuva: Tampereen Suojeluskunta- ja Lottamuseon arkisto

Pohjois-Hämeen Sotilaspiirin Esikunnan läheteinä toimineita suojeluskuntapojia Huhtimäen tyttökoulun pihassa talvella 1940. Kuva: Reijo Rosenvallin kokoelma

Sahalahden sotilaspoikien pesäpallo-ottelu Pakkalan ja Taustialan kylät vastaan muu pitäjä. Kuvattu vuonna 1942 Suojeluskuntatalo Kontulan vieressä. Kuva: Eero Sipilän kokoelma

Kysymys: Millä eri tavoin Oravakomppanian jäsenet osallistuivat maanpuolustukseen ja sotaponnisteluihin?

Pikkulotista lottatyttöihin: maanpuolustusta tukevan tyttötyön synty

Vuonna 1928 perustetun Lotta Svärd -järjestön tyttötyö 8–16 vuotiaiden tyttöjen parissa sai alkunsa useiden asioiden innoittamana. Partiolaisuus toimi vahvana pohjana ja mallina. Suuri merkitys oli myös samanaikaisesti kehittyvällä suojeluskuntien poikatyöllä, josta kehittyi sotilaspoikatoiminta. Tytöille haluttiin tarjota vastaavaa, heille soveltuvaa toimintaa. Kansakoulujen naisopettajat, jotka yleensä olivat lottajärjestön jäseniä, toimivat usein tyttötyön vetäjinä.

Tyttötyö muuttui pikkulottatyöksi vuonna 1932, kun lottapiirien puheenjohtajat asettautuivat tyttötyön johtoon ja paikallisosastoille annettiin tehtäväksi tyttöjen kouluttaminen. Tytöille ryhdyttiin opettamaan Lotta Svärd -järjestön sääntöjä ja henkeä, Suomen historiaa ja lottien velvollisuuksia. Toiminta sisälsi ompeluiltoja, ruuanvalmistusta, ensiapua, keräyksiä, kanttiinin pitoa, urheilua ja retkiä. Pikkulottien puku oli pienoisversio lottapuvusta ja he kantoivat puvussaan omaa tunnusmerkkiään.

Vuonna 1943 pikkulotta-nimitys muutettiin lottatyttö-nimeksi. Lottatyttöjä oli silloin 50 000. Monet pikkulottina aloittaneet siirtyivät sodan kuluessa lottiin. Pikkulottana olosta oli käytännön hyötyä pyrittäessä aikuisjäseneksi: koeaikaa ei tarvittu.

Sotien aikana lottatyttöt osallistuivat kotirintamalla myös kaatuneiden huoltoon, hautojen hoitoon sekä evakoiden majoitus- ja huoltotyöhön. Sota tuli lähelle. "Lottatyttönä toimiminen oli askel aikuisuuteen ja sain elämäni eväitä", kuvasi tuntejaan eräs lottatyttönä toiminut.

Pikkulotat osallistuivat mm. muonitustilaisuuksiin aikuisten lottien apuna, kuva vuodelta 1939. Kuvaaja: S. Markkanen, Vapriikin kuva-arkisto

Kansakoulun opettajat olivat usein Lotta Svärd -järjestön jäseniä ja he toimivat pikkulottatoiminnan vetäjinä. Kuvassa pätkäneläisiä lottatyttöjä opettajansa kanssa vuonna 1943. Kuva: Hely Saarisen arkisto

Lottatyttöt myymässä lottamerkkejä Helsingissä vuonna 1943. Kuva: SA-kuva

Lottatyttöt osallistuivat sotaponnisteluihin mm. paikkaamalla sotilasvaatteita. Kuva vuodelta 1943. Kuva: SA-kuva

Kysymys: Miten pikkulottatyö erosi sotilaspoikatoiminnasta? Mitä yhteistä maanpuolustuksellisella tyttö- ja poikatyöllä oli?

Liikunnalla kansalaiskuntoa

Suojeluskunnat olivat järjestyksen valvonnan ohella kansan terveyttä ja hyvinvointia edistäviä organisaatioita. Vuoden 1918 asetus ja vuoden 1927 laki myös edellyttivät suojeluskunnilta "voimistelun ja urheilun edistämistä".

Suomi oli jaettu 22 suojeluskuntapiiriin ja jokaisessa piirissä oli päätoiminen urheiluohjaaja. Pohjois-Hämeessä urheiluohjaajana toimi ensin Frans Mänty ja hänen kuoltuaan Jussi Kirjavainen. Pohjois-Häme oli suojeluskuntien urheilu- ja harrastustoiminnassa maan ykkönen.

Suojeluskuntalajeja olivat ennen muuta hiihto, ampumahiihto, ammunta, suunnistus ja pesäpallo. Suunnistus ja pesäpallo ovatkin erityisesti suojeluskuntien piirissä kehittyneitä lajeja.

Lottien liikuntatoimintaa kehitti Suomen Naisten Liikuntakasvatusliitto. Lottien lajeja olivat hiihto, voimistelu, kävelymarssi, suunnistus, pesäpallo, soutu, yleisurheilu ja uinti.

Suojeluskuntaurheilun myötä maan urheilun ja liikunnan hyväksi valmistui lahjoitusvaroin ja talkoovoimin noin 350 urheilukenttää ja lähes 150 hyppyrimäkeä. Kaikilla paikallisosastoilla oli toimitalo, jonka tilat olivat myös liikunnan käytössä. Lisäksi suojeluskunnat aloittivat suksiseppäkoulutuksen, perustivat ensimmäisen urheiluopiston sekä oma ase- ja koneosakeyhtiö SAKOn ja urheiluliike SKOHAn.

Hyvällä kunnolla, hiihtotaidolla ja maastossa liikkumisen taidoilla sekä ampu- mataidolla oli arvaamattoman suuri merkitys, kun maamme itsenäisyyttä jouduttiin ase- in puolustamaan.

Ammunta oli merkittävä suojeluskuntalaji. Ampumaharjoitukset Kuhmalahdella 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa. Kuva: Markku Rauhalahden kokoelma

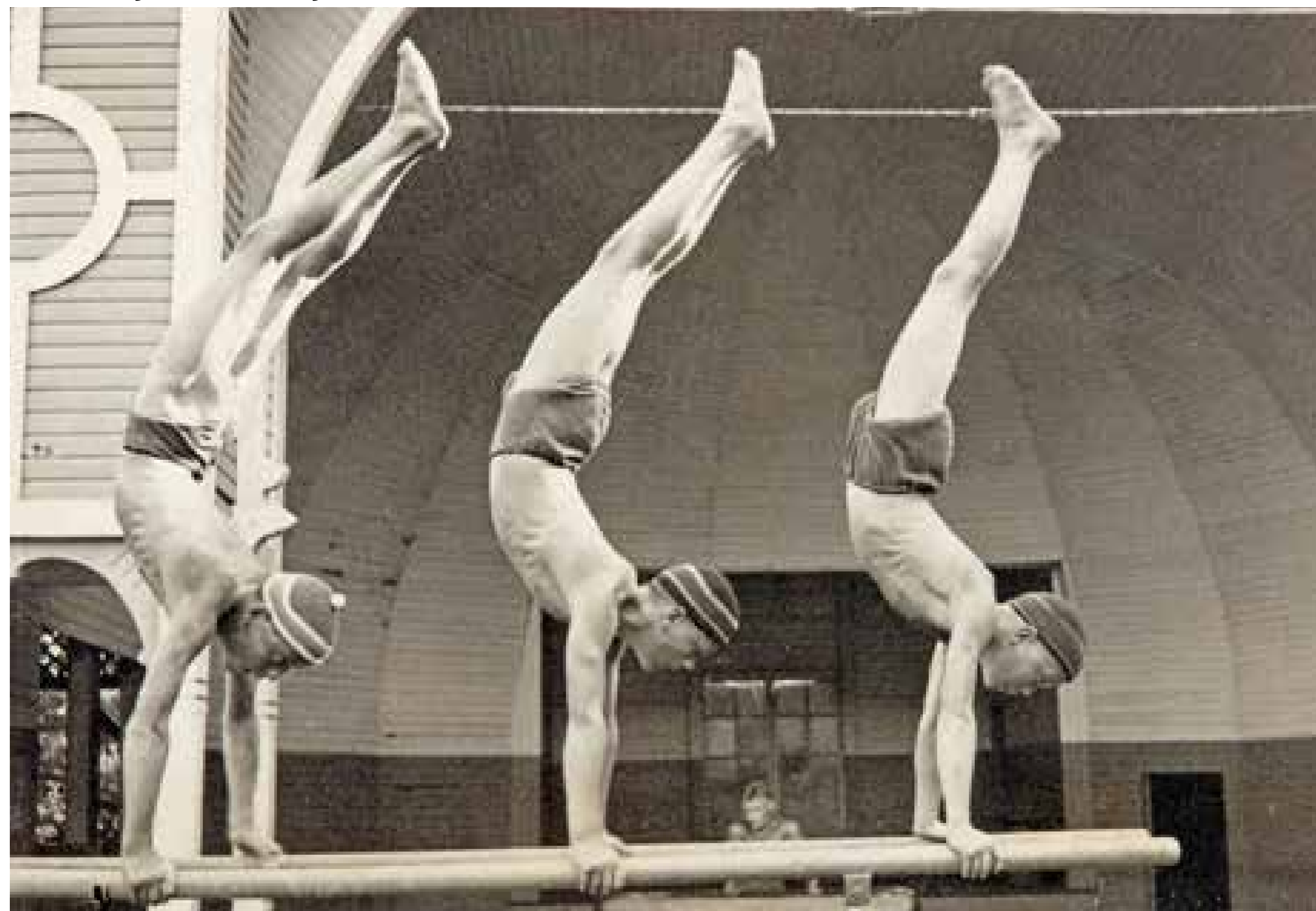
Sotilasohjaajana Pohjois-Hämeen suojeluskuntapiirissä 1930-luvulla toiminut Jussi Kirjavainen (1901–1983) innosti nuoria miehiä fyysisen kunnan kohottamiseen. Lajeista läheisimpiä hänelle olivat suunnistus ja hiihto. Sodan jälkeen Kirjavainen toimi mm. Aamulehden urheilutoimittajana. Kuva: Jukka Raunio, Aamulehden arkisto/Vapriikin kuva-arkisto

Lottapiirin hiihtomestaruuskilpailut Nokialla vuonna 1925. Kuva: Tampereen Suojeluskunta- ja Lottamuseon arkisto

Ruumiillisen kunnan ylläpito ja harjoittelu oli tärkeässä roolissa suojeluskuntien toiminnassa alusta asti ja siihen harjaannuttiin jo nuorina suojeluskuntapoikina. Kuva: Tampereen Suojeluskunta- ja Lottamuseon arkisto

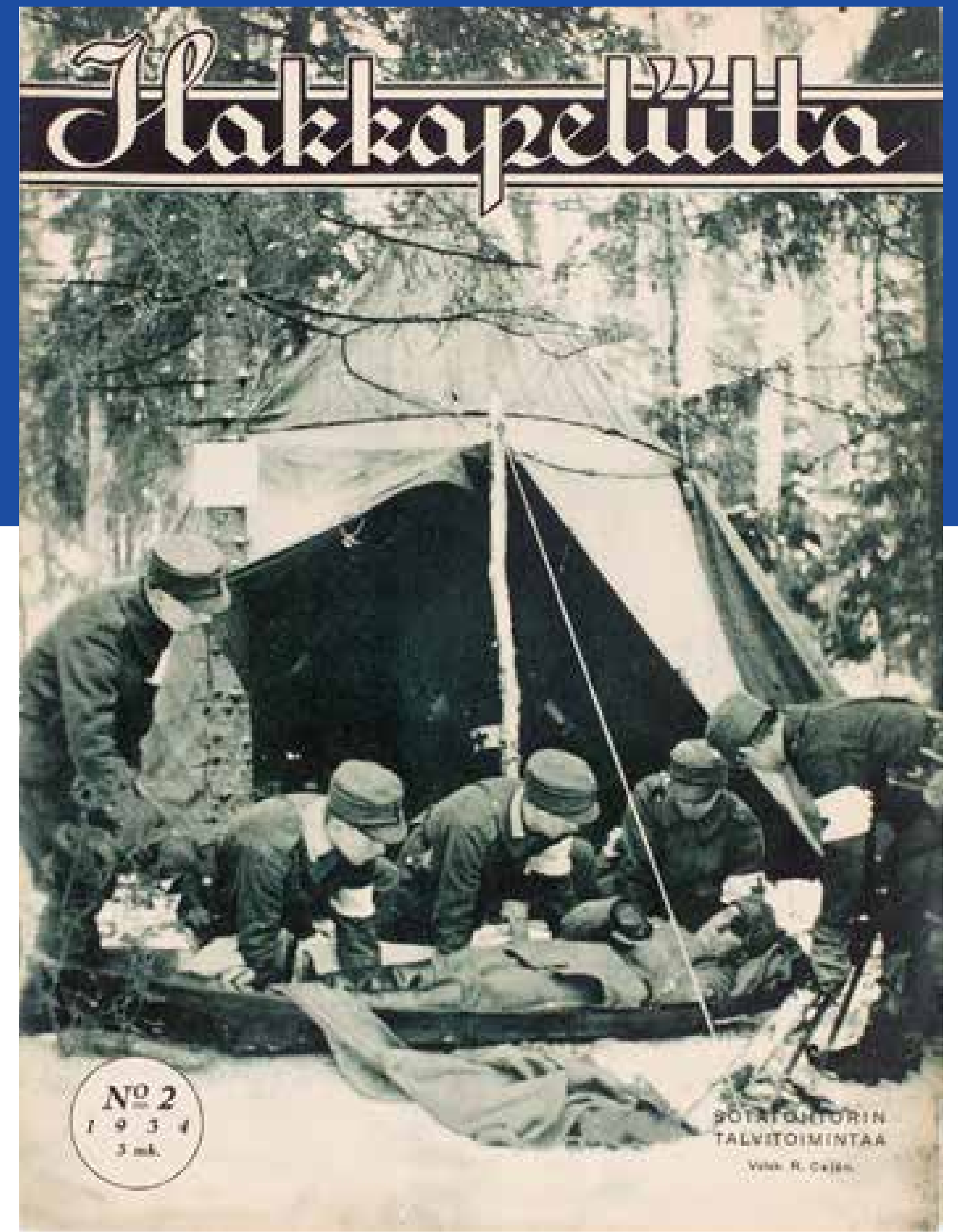

Kysymys: Mikä oli liikunnan ja urheilun rooli suojeluskuntien ja Lotta Svärdin toiminnassa? Miksi tiettyjä liikunta- ja urheilulajeja painotettiin järjestöissä muita voimakkaammin?

Kulttuuria kuoroista kirjoihin

Kulttuurin kirjo suojeluskunta- ja lottajärjestöissä oli moni-ilmeinen. Tunnuks, uniformit ja liput sekä juhlat ja näytökset lisäsivät yhteenkuuluvuutta. Omat lehdet ja muut julkaisut sekä musiikki palvelivat tiedonvälitystä ja aatteellista kasvatusta. Urheilukilpailut ja toimintänäytökset olivat varsinkin maaseudulla suosittuja tapahtumia.

Järjestöjen näkyviä tunnuksia olivat liput ja merkit. Valtakunnallisten tunnus-ten lisäksi piiri- ja paikallistasolla oli omat lippunsa. Näitä lippuja näkee nykyisinkin kansallisten juhlapäivien ja perinneyhdistysten tapahtumissa. Järjestöillä oli omat valtakunnalliset jäsen- ja tiedotuslehtensä. Suojeluskunnilla se oli vuodesta 1925 Hakkapeliitta ja lotilla vuodesta 1928 Lotta Svärd. Pikkulottien oma lehti oli vuodesta 1938 alkaen Pikkulotta, sittemmin Lottatyttö, ja sotilaspojilla vuodesta 1942 alkaen Sotilaspoika. Tiedonvälitystä ja koulutusta palvelivat myös oppaat, laulukirjat, julisteet ym. painotuotteet. Juhlissa ja näytöksissä viihdeohjelmaa tarjosivat soittokunnat ja kuorot, joita oli jokaisella paikkakunnalla. Isänmaalliset runot ja laulut kuuluivat juhlien ja muiden kokoontumisten ohjelmaan, usein myös voimistelunäytökset.

Viikoittain ilmestyvä Hakkapeliitta-lehti oli Suojeluskunta-järjestön valtakunnallinen lehti vuosina 1925–1944. Nimi viittaa suomalaisista koottuun Ruotsin armeijan ratsuväkiosastoon, joka saavutti hurjan maineen 1600-luvulla mm. Saksassa.

Tampereen suojeluskunnan lippu.
Kuva: Markku Rauhalampi

Kuhmalahden suojeluskunnan kuoro kuvattuna 1930-luvulla. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto

Lotta Svärd -järjestö julkaisi erityisesti 1930-luvulla runsaasti erilaisia painotuotteita, mm. huoneen- tauluja, ohjesääntöjä ja kirjoja. Myös pikkulotat saivat oman laulukirjansa. Kuva: Tampereen Suojeluskunta- ja Lottamuseon arkisto

Kysymys: Mikä merkitys yhteisillä tunnuksilla ja symboleilla on järjestötyössä? Miksi niitä tarvitaan?

Uurastusta ja uhrauksia kotirintamalla

*Estekaivannot ja kiviset hyök-
käysvaunuesteet estivät tai hi-
dastivat vihollisen etenemisen
maastossa. Kuva Pasurin linnoi-
tustöistä Karjalan kannakselta
1939. Kuva: Matti J. Mäkelän
kokoelma*

Kaikki suomalaiset joutuivat vuosien 1939–1945 aikana kokemaan sodan koettelemukset. Vuoden 1918 tapahtumien jälkeen kansan yhtenäisyys oli pitkään hajalla. Talvisodan henki kuitenkin yhdisti kansan myös kotirintamalla. Sodan alussa maa oli heikosti valmistautunut taisteluun olemassaolostaan. Päätäväisyydellä kuitenkin selvitettiin.

Jatkosodan alkaessa lähes 16 prosenttia Suomen väestöstä oli armeijan tehtävissä. Elintärkeää oli siviiliyhteiskunnan toiminnan turvaaminen. Suojeluskuntajärjestön tehtävänä kotirintamalla oli virka-avun anto ja maan laillisen järjestyksen turvaaminen. Lotta Svärd -järjestö toimi sekä kotirintamalla että rintamaolosuhteissa moninaisissa tehtävissä. Järjestö oli kahden vuosikymmenen ajan kouluttanut lottia, jotka nyt pystyivät vapauttamaan 100 000 miestä taistelemaan rintamalla. Pikkulotat auttoivat lottia näiden tehtävissä esim. sairaaloissa, vaatehuollossa ja ruokahuollossa. Sotilaspojat olivat mottitalkoissa, tekivät puukaasupilkkeitä autoihin, toimivat lähetteinä ja vartiointitehtävissä. Varttuneimmat heistä toimivat kaupungeissa ilmatorjuntapattereiden miehistönä. Sota-aikana jokainen suomalainen kantoi kortensa kekoon osallistumalla erilaisiin talkoisiin. Lapset ja koululaiset innostettiin työvoimaksi organisoidun talkootoiminnan avulla.

Työvelvollisuus pohjautui kriisiaikana lakiin. Naisia työskenteli sairaaloissa – myös rintamaolosuhteissa – sekä teollisuuslaitoksissa pitäen tehtaita toiminnassa miesten palvellessa maata ase kädessä. Lähes 70 000 asevelvollisuudesta vapautettua miestä työskenteli linnoitustyömailla rakentamassa puolustuslaitteita ja näin turvaamassa armeijan toimintakykyä. Tunnetuksi tulivat myös jatkosodan aikana miehille määrätty mottitalkoot eli polttopuunkeruukampanjat maan polttopuutarpeen tyydyttämiseksi.

Maaseudun emännät ja lotat paistoivat leipää armeijalle. Sotien aikana toimitettiin kotirintamalta päivittäin jopa 100 000 kiloa leipää rintamalle. Perheenäidit ja maatalojen emännät hoitivat miestenkin työt kaiken muun ohessa. Nainen "kyntömiehenä" oli sota-ajan pelloilla yleinen näky. Ikäihmiset osallistuivat töihin ja talkoisiin voimiensa mukaan.

*Naiset omaksuivat
uusia työtehtäviä,
jotta elämä kotirin-
tamalla saatiin suju-
maan. Rautiovaunun
kuljettaja Helsin-
gissä vuonna 1941.
Kuva: SA-kuva*

*Naiset astuivat miesten töihin
myös sotatarviketeollisuudes-
sa. Kuva laivatelakalta vuodelta
1941. Kuva: SA-kuva*

*Maataloustöihin tarvittiin so-
ta-aikana runsaasti uutta työ-
voimaa, koska miehet olivat
rintamalla. Naiset, lapset, sota-
vangit ja vanhuksot osallistui-
vat työhön kukin omalla panok-
sellaan. Kuvassa vuodelta 1941
ajetaan haravakonetta. Kuva:
SA-kuva*

*Suomalaisen yhteiskunnan si-
viilirintaman suuri voimannäy-
te oli yli 420 000:n siirtokarja-
laisen eli evakon asuttaminen.
Kotiseutunsa joutui jättämään
11 % väestöstä ja alueluovu-
tukset käsittivät 12 % maan
pinta-alasta. Kuvassa Kannak-
sen evakuointia talvisodan al-
kupäivinä. Kuva: SA-kuva*

*Kaikki osallistuivat sota-ajan
ponnisteluihin. Kuva Helsin-
gin Puistolassa 1942 pidetyis-
tä eduskunnan mottitalkoista.
Kuva: SA-kuva*

Kysymys: Millä tavoin siviiliväestö tuki sotien aikana maan sotaponnisteluja?

Suojeluskunta- ja Lotta Svärd -järjestöjen perintö jälkipolville

Välirauhansopimuksessa syksyllä 1944 Neuvostoliitto vaati suojeluskunta- ja lottajärjestöt lopetettavaksi. Siinä vaiheessa suojeluskunnat lahjoittivat omaisuutensa Suomen Punaiselle Ristille ja moniin muihin yleishyödyllisiin tarkoituksiin, lähinnä sotainvalidien, sotaorpojen ja sodassa kaatuneiden omaisten avustamiseksi. Suojeluskuntatalot myytiin tai lahjoitettiin paikkakuntien muille yhteisöille. Lotta Svärd -järjestö oli ennen lakkauttamista perustanut Suomen Naisten huoltosäätiön, jolle siirsi varansa. Pääoma sijoitettiin kiinteistöihin, liiketoimintaan, asuntotuotantoon ja kuntoutuksen rahoittamiseen.

Suomen Naisten Huoltosäätiö perusti sodan jälkeen yrityksiä, mm. Työmaa-huolto Oy:n, joka vastasi työmaiden muonituksesta eli ruokahuollosta. Muita tytäryhtiöitä olivat mm. tukkuliike Suuros Oy sekä Ruova Oy Tampereella. Työntekijöinä toimivat usein entiset lotat. Työmaa-huolto Oy:n liiketoiminnan kasvaessa perinteisen työpaikkaruokailun rinnalle kehittyi lentokone-catering ja kouluruokailu. Vuonna 1978 yritystoiminta myytiin Oy Fazer Catering Oy:lle (nykyisin mm. Amica), jota kautta lotista alkanut muonitusperinne on jatkunut nykypäiviin asti. Tytäryhtiöistä toimii edelleen kahvilatoimintaa harjoittava Lottavakka Oy Helsingissä.

Suojeluskuntien maanpuolustustyö jatkui järjestön lakkauttamisen jälkeen mm. urheilu-, ampuma- ja asevelijärjestöissä. Vapaaehtoisen maanpuolustuksen perinne on jatkunut aktiivisena mm. reserviläisjärjestöjen ja perinneyhdistysten ansiosta. Vuonna 1993 perustettu valtakunnallinen koulutusorganisaatio, Maanpuolustuskoulutusyhdistys (MPK) kouluttaa kansalaisia selviytymään arjen vaaratilanteissa ja poikkeusoloissa. Sen toimintaa ohjaa ja valvoo puolustusministeriö. MPK järjestää runsaasti koulutusta myös naisille.

Suomen Naisten Huoltosäätiö palautti vuonna 2004 nimensä Lotta Svärd Säätiöksi. Säätiö vaalii järjestön alkuperäisiä arvoja ja ihanteita myös nykyisessä toiminta-ajatuksessaan. Lotta Svärd -järjestö tuki sotien jälkeen naisia mm. tarjoamalla heille asuntoja, työtä ja koulutusta. Nykyisin järjestö tarjoaa kuntoutusta lotille ja pikkulotille.

Perinneyhdistykset kautta maan vaalivat lotta- ja suojeluskuntaperinnettä järjestämällä esitelmätilaisuuksia ym. tapahtumia ja näyttelyitä. Yhdistysten lehdet ja kirjat sekä nettisivut välittävät perinnetietoa nykysukupolville. Suojeluskuntien ja Lotta Svärdin Perinteiden Liitto koordinoi alan järjestöjen, yhdistysten ja säätiöiden toimintaa.

Lotat olivat tottuneita muonittajia eli joukkoruokailun organisoojia jo ennen talvisotaa. Kuvassa maatalousnäyttely Itä-Suomessa vuonna 1938. Kuva: E.M. Staf/ Vapriikin kuva-arkisto

Sadat entiset suojeluskuntatalot kautta maan palvelevat edelleen yhteiskuntaa seurojentaloina. Vuonna 2009 vietettiin isänmaallista juhlaa vuonna 1919 valmistuneessa Kuhmalahden Suojan talossa. Kuva: Markku Rauhalahi

Sotilaspoikaperinnettä: Pirkka-Hämeen Sotilaspoikien Perinnekilän joulujuhla marraskuussa 2015. Kuva: Markku Rauhalahi

Lottaperinteiden päivän juhlalounas Tampereen Suomalaisella Klubilla. Kuva: Inkeri Haarla-Kettunen

Maanpuolustusyhdistyksen järjestämä reserviläisten taisteluharjoitus Niinisalossa. Kuva: Raimo Ojala

Lisätietoa suojeluskunta- ja lottaperinteestä:

www.perinne.fi (Suojeluskuntien ja Lotta Svärdin Perinteiden Liitto)
www.pirkanperinto.fi (Tampereen Suojeluskunta- ja Lottamuseo)

Kysymys: Millä eri tavoin suojeluskuntien ja Lotta Svärd -järjestön perintö näkyy nykypäivänä?

SUOJELUSKUNNAT JA LOTTA SVÄRD

Vapaaehtoisen maanpuolustustyön perusta, kehitys ja merkitys Suomen itsenäistymisestä nykypäivään

Työryhmä:

Juha Heinonen, Aili Huhtinen, Kari Nykänen, Tiina Paavola,
Veikko Parkkinen, Markku Rauhalahti, Yrjö Suuniittu

Yhteistyössä:

Museokeskus Vapriikki

Tukijat:

Tampereen Suomalainen Klubi, Vapaussodan Invalidien Muistosäätiö,
Vapaussodan Tampereen Seudun Perinneyhdistys, Vapaussoturin Huoltosäätiö

Tampereen Suojeluskunta- ja Lottamuseo 2017

